

8. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. – Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. – (Енциклопедія ерудита).
9. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 752 с. – (Nota Bene).
10. Малишко А. Люблю нашу молоду літературу / А. Малишко // Дніпро. – 1963. – № 2. – С. 4–5.
11. Неруда П. Сочинения : в 4 т. – Т. 1 / П. Неруда. – М. : Худ. лит., 1978. – 612 с.
12. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту / О. Пахльовська // Сучасність. – 2000. – № 4. – С. 64–84.
13. Рильський М. Батьки і діти / М. Рильський // Вечірній Київ. – 1962. – № 18. – С. 3.
14. Сверстюк Є. О. Світлі голоси життя / Є. О. Сверстюк. – К. : Кліо, 2015. – 768 с.
15. Сверстюк Є. О. Писані синім крилом / Є. О. Сверстюк. – К. : Кліо, 2015. – 256 с.

Скуратко Татьяна. Поэмы Евгения Сверстюка и Ивана Драча: сравнительно-типологический аспект. В статье осуществляется сравнительно-типологический анализ поэм Евгения Сверстюка и Ивана Драча, прослеживается диалектика традиций и новаторства в украинской поэме шестидесятников, выясняется суть, функционирование и эволюция украинской поэмы второй половины XX века, определяются ее типологические черты. Особое внимание сосредоточено на раскрытии особенностей сюжетной организации текстов Евгения Сверстюка и Ивана Драча, исследованы идейно-эстетические искания поэтов в жанре поэмы, выяснена типологическая специфика жанровой природы поэм авторов, их значение в литературном процессе современной эпохи. Прослежены становление и пути развития жанра поэмы, проанализирован художественный дискурс поэтического эпоса шестидесятников, очерчена философско-психологическая основа поэмого творчества И. Драча и Е. Сверстюка, изучены влияния литературных традиций (Т. Шевченко, И. Франко, Леся Українка, П. Тычина, М. Рильский, Н. Бажан) на формирование литературного мировоззрения и стиля писателей. Поэмоное творчество И. Драча и Е. Сверстюка рассматривается в контексте развития украинской поэзии XX века.

Ключевые слова: поэма, поэмоное мышление, шестидесятничество, традиции, новаторство, поэт, жанр, литературный процесс, сюжет, лиро-эпос.

Skuratko Tetyna. Comparative Typological Aspect of the Poems by Evhen Sverstyuk and Ivan Drach. The article focuses on comparative typological analysis of the poems by Evhen Sverstyuk and Ivan Drach, retracing dialectic of tradition and innovation in Ukrainian poem of the 60-ies. The research elucidates the essence, function and evolution of Ukrainian poem of the second half of the twentieth century and defines its typological features. A significant role is intended to the disclosure of plot organization of the texts, written by I. Drach and Yevhen Sverstyuk. The article investigates writer's ideological and aesthetic searches in the genre of poem, clarifies the typological specific of poem's genre nature, it's value in the literary process of the modern era. Also this research represents the artistic discourse of poetic epic of the 60-ies, describes the philosophical and psychological substratum of poem activity of Ivan Drach and Yevhen Sverstyuk, learns the influence of literature traditions (T. Shevchenko, I. Franko, L. Ukrainka, P. Tychna, M. Rylsky and M. Bazhan) on the forming of literature outlook and artist's style. Poem creating activity by Ivan Drach and Yevhen Sverstyuk is viewed in the context of Ukrainian poetry development in the XX century.

Key words: poem, poem (poetic) thinking, sixties, tradition, innovation, poet, genre, literary process, plot, lyric-epic.

Стаття надійшла до редколегії
24. 12. 2015 р.

УДК 82-9

Світлана Сухарєва

Євген Сверстюк на захист українського слова в «Соборі у риштованні»

У статті показано унікальність збірника Євгена Сверстюка стосовно захисту «Собору» Олесея Гончара й творів інших українських митців ХХ ст. Простежено долю Євгена Сверстюка як літературного критика в умовах тоталітарного режиму. Звернено увагу на антропологічний чинник, на якому наголошував Сверстюк;

схарактеризовано поняття храму людського духу. На основі аналізу символіки собору підсумовано головну місію літератора, який покликаний стояти насторожі слова.

Ключові слова: тоталітарний режим, антропологічний чинник, собори людських душ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Євген Сверстюк в іпостасі літературного критика досі залишається менш відомим, аніж у ролі публіциста, редактора чи дисидента. І все ж таки його присутність у сучасному літературознавстві можемо вважати виховою, свідченням чого став збірник «Собор у риштованні», який розглянуто в нашому дослідженні. **Мета статті** – увиразнити духовно-антропологічний чинник літературно-критичної діяльності Євгена Сверстюка на прикладі паризького видання «Собору у риштованні» та провести її паралелі з духовним виміром творчості Олесь Гончара, Антуана де Сент-Екзюпері й інших митців світового рівня.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До феномену творчого доробку Євгена Сверстюка зверталися здебільшого науковці журналістської галузі, оскільки публіцистична частина спадщини визначного українського діяча чи не найбільша. У радянську епоху розвитку українського літературознавства більшість відгуків про літературну критику Сверстюка написана в еміграції, натомість на вітчизняному ґрунті це стало темою дослідження лише в часи незалежності України [2, с. 177]. Особливо варто виділити наукові розвідки Галини Кушнір [2], Тетяни Хоменко [6], Любові Василик [1], Лесі Лисенко [4] та ін. Ці дослідники однотайні в думці, що на перший план у всіх видах діяльності Сверстюка винесено духовний аспект, забарвлений у тони національної ідентифікації.

Сам Євген Сверстюк в інтерв'ю для газети «День» зауважував, що український феномен вносить і далі вносить у світову літературну скарбницю власні національні мотиви. Зокрема він підкреслював: «Здебільшого говорять про особливі мотиви, що зачіпаються в цій літературі, про її дух, який є духом народу. Говорять і про рівень вершинних явищ тієї літератури. А щодо особливої ноти можу сказати, що українська література підняла ті давні архетипічні образи фольклорні на високий мистецький рівень. Потім – безперервний струмінь романтизму, ідеалізму, духовості, що впливало і на сусідів. Окрім того, українська література вирізняється своєю народністю, що було втрачено державними націями» [3]. Літературний критик не лише аналізував ці аспекти творчості інших митців, а й привносив у науку власне, індивідуальне національне начало, що ставить його в один ряд із найвизначнішими вітчизняними інтелектуалами другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Збірник літературно-критичних статей Євгена Сверстюка «Собор у риштованні» опублікований 1970 р. в першій українській друкарні у Франції (Париж, українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка). В Україні праця була заборонена й передавалася в рукописах. У формі прологу видавці процитували думку Євгена Сверстюка про те, що «творці української літератури віддали найкращі сили мистецтву, не отримавши за це ні гроша, і якщо не всі вони були знайомі з тюрмами, то всі, принаймні, – із жандармами. Хіба може таку літературу зрозуміти людина, яка ніколи не відчула, що таке громадська мужність і обов'язок совісти?». У світлі сучасних подій ці роздуми над долею нації не втрачають своєї повноти, підкреслюючи ключове значення слова в розвитку національної самосвідомості. Тому не випадково **основне завдання** нашої публікації – представити діяльність Євгена Сверстюка на захист українського слова, зафіксовану в збірці «Собор у риштованні». Книга Сверстюка стала успішною спробою не лише відстояти художню та ідейну цінність «Собору» Олесь Гончара, який у той час зазнав жорсткої критики з боку соціалістичного режиму, а й ознайомити світ із духовними процесами України середини 1960-х, в які була активно залучена молода творча українська інтелігенція, котра, власне, і стояла насторожі українського духу, вираженого в літературі.

Передмову до збірника в еміграції написав Марко Антонович, бібліографічні дані про Сверстюка зібрав й упорядкував Осип Зінкевич. Видавці додали до твору «Собор у риштованні» вибрані літературно-критичні розвідки Сверстюка, написані ним у 60-ті роки ХХ ст.: «Біля джерел духовного життя» (про мистецтво, народність і естетичне виховання дітей та молоді), «На полі чести» (про Лесю Українку, подано скорочений варіант), «Гострої розпуки гострий біль» (про Миколу Зерова), «Шевченко крізь велику і маленьку призму» (позитивна оцінка поеми Івана Драча «Смерть Шевченка», виданої в № 3 «Вітчизни» за 1962 р., та принагідна критика поеми «Остання ніч» Василя Бондаря, № 2, 1962 р.), «Екскурси в біографію Кобзаря» (про книгу Л. Хінкулова «Тарас Шевченко» (Москва, 1960 р.)), «Біла поезія про крилатих людей» (про книгу віршів Віталія Коротича «Золоті

руки», (К. : Рад. письменник, 1961 р.)), «І навіщо пхати солом'яного діда» (про природу поетичної творчості, зокрема про поезію Івана Драча; скорочена версія статті) та узагальнений огляд «З думок Євгена Сверстюка про сучасну українську літературу». Незважаючи на таку різноплановість матеріалу, збірник справляє враження цілісної книги, адже першість у ньому належить українському слову, яке розвивалося, незважаючи ні на які перешкоди.

Передусім, варто зазначити, що виступ Євгена Сверстюка на захист Олесь Гончара не був особливим, поодиноким явищем, а гармонійно вписувався в коло здорової української критики, яка, на жаль, не могла легально видаватися на радянських теренах, тож зайняла вагоме місце серед еміграційної літературознавчої спадщини.

Роман Гончара «Собор» уперше вийшов друком у видавництвах «Дніпро» та «Радянський письменник» (Київ, 1968 р.), а також був надрукований у «Вітчизні» в січні 1968 р. (частина I) і відразу викликав значний суспільний резонанс. У цьому ж році видання побачило світ у чотирьох закордонних видавництвах: «Нові дні» (Торонто), «Смолоскип» (Балтимор; Торонто), «Наша Батьківщина» (Нью-Йорк) та коштом Музею церкви-пам'ятника в Саут-Баунд-Бруку. Як указував Марко Антонович, це був «незвичайний твір, та й дискусія довкола нього розгорілася “незвичайна”» [5, с. 9].

Не забуваймо того факту, що Олесь Гончар був головою Спілки письменників України, тож його художній твір не прийняли радикально настроєні емігранти, убачаючи в ньому лише одіозного письменника радянської доби. Водночас багато вітчизняних критиків віднайшли в романі прояви «буржуазного націоналізму». І лише частина письменників як в еміграції, так і в Україні стала на захист «Собору». До них належав і Євген Сверстюк. Примітно те, що першими вдячними читачами «Собору» стали вихідці з простого народу, яким була зрозуміла прозора народна мораль, покладена в основу роману, його істинна масовість, а не «масовість» як феномен радянської літературної доби.

Євген Сверстюк написав нетипову рецензію, повністю ґрунтуючи її на філософських і морально-етичних категоріях, поклавши в основу свого дослідження антропологічний чинник. Літературний критик розпочав свій виступ із характеристики Людини з великої літери. Зокрема, він писав: «Чи людина ще щось значить у цьому потоці життя? Чи вже вона тільки пасажир сліпого корабля, що несеться назустріч ночі? Якщо вона нічого не значить, то що ж тоді може значити корабель? І все ж таки – чи значить, чи важить вона хоча б стільки, щоб зусиллям власного розуму і волі зупинитись перед прірвою? Щоб залишитись людиною, вона мусить важити хоча б стільки... Але для цього їй потрібні найвищі зусилля розуму й духа. Вона мусить відродитись – щоб зрозуміти, що на ній, особисто на ній все лежить – і спадщина предків, і доля землі – вітчизна. Нині, як ще ніколи в історії, кожен має бути людиною в людстві, щоб кожним нервом відчувати його болі й тривоги» [5, с. 19–20]. Такою людиною був Олесь Гончар, на чому наголошує критик. Таким був і сам Євген Сверстюк, тому виник його «Собор у риштованні». Підтвердженням думки літературознавця стали слова, почерпнуті з твору одного з найулюбленіших його письменників – Антуана де Сент-Екзюпері: «Моя цивілізація тримається на культурі Людини, що пробивається крізь осіб. Віками вона прагне показати Людину, так само як вчить крізь каміння бачити Собор». Людина є храмом людського духа, який потрібно постійно в собі добудовувати. Звідси – символіка риштовань, стан вічної будови індивідуальності.

Противагою до Людини є так званий напівосвічений єфрейтор, як визначав це Євген Сверстюк. У стосунку до слова це – «єфрейтор від літератури» або ж «літературний духобор», «рішучий напівінтелігент», для якого естетичні та моральні якості «Собору» не вкладалися у сформоване ним чи традиційно прийняте в радянському режимі критичне «прокрустове ложе». Сверстюк так описав цей тип, який символізував розклад людської порядності: «З гімназії чи семінарії він знає фразеологію культури і цивілізації. Але не знає, тієї кондесованої духовної сили, життєвої сили, що стоїть за словами. Тому він залюбки підмінює слова, одважно жонґлює ними і робить сліпучий фойєрверк – тимчасову ілюзію правди. Не замислюючись над одвічними законами розвитку життя, він діє так, наче їх зовсім нема, а потім десяткам геніїв не впоратися з тим, що він накоїв» [5, с. 21].

Найголовніша місія письменника, – сказано в «Соборі у риштованні», – осмислити все від початку і сказати своє незалежне слово. Цю думку Євген Сверстюк виокремив у підрозділі твору, який називається «Письменник», піднімаючи ідею відбудови людини, повернення до правди й спонукаючи митців навчатись у свого народу, а не повчати його.

З антропологічних проблем виникають питання національні, саме тому «Собор» Гончара так негативно сприйняли в Москві. Уже сама символіка твору не лише представляє загальнолюдські категорії, а й неминуче скеровує увагу читача в національне русло. Людські категорії повинні конкретизуватися в національному контексті. Найвища точка мистецького досягнення, на думку Сверстюка, – прислухатися до народного гомону. Визначальним у художньому плані при цьому залишається історична правда, висвітлена в підрозділі «Наші собори минулого». Автор небезпідставно вчергове повертається до символу собору. «Найвищими точками на нашій землі по-старому височать стародавні храми. З золотими куполами. З дірвими покрівлями, в погнилих риштуваннях. Ті, що охороняються законом, а не людьми... І ті, що незримо жевріють в глибинах народної свідомости. Олесь Гончар зробив, здається, першу в радянській літературі спробу осмислення їхньої вічної німої музики і народної символіки» [5, с. 25].

Символ собору конкретизується в козацькій славі: де поселялися запорізькі козаки, там виростали храми. Цим наші предки виражали найкращу частку свого буття, людську сутність. Сверстюк указує на історичну правду як національний заповіт: «Цей заповітний голос роду носить в повітрі для кожного покоління, бо кожне покоління мусить піднятися настільки, щоб почути цей голос. Воно має передати естафету, вибудувати свій найвищий Собор – в цьому його велика дума, велике покликання» [5, с. 26]. У цьому всенародному покликанні письменник виконує особливу місію. Коли нація здається переможеною, повинні підноситися поодинокі високі постаті, національні подвижники, які завдяки слову передають нащадкам скарб поколінь.

Детальну характеристику роману Олесь Гончар Сверстюк подав у незвичний спосіб, у підрозділі «Опори духу» розвинувши філософію національного Духу, щоб нація могла зберегти своє обличчя. Він відверто осудив злочини Сталіна проти цілих націй та окремо взятих індивідів, описав безвідповідальність і пасивність членів суспільства, які своєю байдужістю знищують Дух нації. С. Сверстюк стверджував: «Ми котимося до ідеології мухи-одноденки», однак водночас заперечував її перемогу, вірячи в незламність «хребта народу».

В історичному плані (підрозділ «Коли починається історія») літературний критик довів, що «минуле воскресає і розцвітає в геніїві» [5, с. 39]. В умовах знищення мови народу, його літератури ми стоїмо в розгубленості: як відбудувати національну гідність та ідентичність без національного коріння? Сверстюк висловлював турботу з приводу того, якою зростатиме українська молода інтелігенція, для якої «соборна лексика» Миколи Баглая з роману Гончара – занадто важкий для розуміння текст. У підрозділах «Микола Баглай» і «Лобода» Сверстюк характеризує антонімію художніх образів у романі Гончара, оцінюючи їх у загальнолюдському та національному планах. Він стверджує що в заростях лободи молодість обов'язково віднайде «слід, який веде до Людини, позначений Словом непохитним і правдивим, як грань між життям і смертю. В Слові скристалізована духовна сила Людини. Слово ставало суттю, голосом її ества» [5, с. 69]. Євген Сверстюк, ідучи за думкою Олесь Гончара, вважав, що Слово стоїть насторожі людськості. Він осуджував духовне браконьєрство (підрозділи «До генези браконьєрства» й «Емблема страуса»).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, «Собор у риштуванні» – це не просто один зі складників історії літературної критики. Євген Сверстюк, цитуючи в пролозі того ж Сент-Екзюпері, зауважував, що на нинішньому етапі має бути одна спільна мета: «Треба врятувати духовну спадщину, бо геній народу зов'яне: треба врятувати самий народ, бо спадщина пропаде. Для добра мого краю доведеться мені кожному мить діяти в цьому напрямі всією силою моєї любові» [5, с. 96]. Це духовне кредо Сверстюка збігається з кредо найвизначніших особистостей нашого народу, які доклали чимало зусиль, аби українське Слово перемагало.

У цьому ключі літературознавча діяльність Євгена Сверстюка потребує подальших ґрунтовних досліджень, зокрема якщо йдеться про її духовно-антропологічний чинник.

Джерела та література

1. Василик Л. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності : монографія / Любов Василик. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – 416 с.
2. Кушнір Г. Євген Сверстюк як «сильний» автор публіцистичних текстів у контексті теорії Г. Блума / Г. Кушнір // Вісник ХДАК. – – X., 2015. Вип. 47. – С. 175–184.
3. Лавріненко О. Євген Сверстюк про духовність і літературу [Електронний ресурс] / Олександра Лавріненко. – День. – 1999. – № 207. – Режим доступу : <http://www.dyvensvit.org/articles/482.html>

4. Лисенко Л. Образна система публіцистики Євгена Сверстюка як чинник оптимізації соціокультурної комунікації українства : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Л. І. Лисенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2012. – 17 с.
5. Сверстюк Є. Собор у риштованні / Євген Сверстюк. – Париж : Смолоскип, 1970. – 173 с.
6. Хоменко Т. Проповідництво і сучасна публіцистика : монографія / Тетяна Хоменко. – Львів : ПАІС, 2008. – 136 с.

Сухарева Светлана. Евгений Сверстюк в защиту украинского слова в «Соборе в лесах». В статье представлена уникальность сборника Евгения Сверстюка, посвященного защите «Собора» Олеса Гончара и произведений других украинских писателей XX в. Прослежена судьба Евгения Сверстюка как литературного критика в условиях тоталитарного режима. Обращается внимание на антропологический фактор, который отмечал Сверстюк, охарактеризовано понятие храма духа. На основе анализа символики собора определена главная миссия литературы, которая призвана стоять на страже слова.

Ключові слова: тоталитарний режим, антропологический фактор, соборы человеческих душ.

Sukhareva Svetlana. To Protect Ukrainian Language in the Eugene Sverstyuk's «The Cathedral in Falsework». The article presents the unique collection of Eugene Sverstyuk's works dedicated to the protection of the Honchar's «The Cathedral» and other Ukrainian authors' works of the XX century. It traces the Eugene Sverstyuk's fortune as a literary critic under the conditions of totalitarian regime. Attention is paid to anthropological factor emphasized by Sverstyuk and the concept of the human spirit temple is described. The analysis of the cathedral symbolism summarizes the main mission of literature, which is designed to guard the word.

Key words: totalitarian regime, anthropological factor, human soul's cathedral.

Стаття надійшла до редколегії
22. 01. 2016 р.

УДК 821.161.1'09

Ольга Яручик

Євген Сверстюк: Дух і Слово

У статті зосереджено увагу на творчості, а також на філософських та літературно-мистецьких поглядах одного з найвидатніших митців слова в українській літературі XX ст. Євгена Сверстюка. У своїх працях він відстоював необхідність формування національної системи цінностей, на якій би «виростали» віра народу, поривання до свободи й незалежності. Його слово несло правду та свідчило про внутрішню потребу літератора домагатися свободи творчого самовираження. До цього митця зобов'язував його вільний дух, його національний світогляд. Підкреслюємо важливість ролі Євгена Сверстюка в осмисленні проблеми духовної свободи в серії досліджень творчості Миколи Гоголя. Євген Сверстюк особливу увагу приділяв Шевченкові, бо поділяв його переконання, що слово – це і реальна духовна сила, і символ національного духу.

Ключові слова: слово, національний дух, свобода, духовна сила, творчість, культурні традиції, національна пам'ять.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчий доробок Євгена Сверстюка уже багато років цікавить окремих дослідників – істориків, політологів, культурологів та літературознавців. Така ситуація зумовлена дуже широким спектром проблем, котрі піднімав і досліджував письменник та які не втрачають своєї актуальності протягом століть.

В есеї «Слово» Євген Сверстюк цитує спостереження Антуана де Сент-Екзюпері: «Мене корчить від однієї очевидності, в якій ніхто не хоче признатися: життя Духу протікає з перебоями. Тільки життя розуму безперервне...» [8, с. 341]. І далі письменник аналізує піднесення національного духу, яке настає «у часи безстрашного протистояння, коли на карті – воля і життя» [8, с. 341]. Такою високою хвилею піднесення національного духу були 60-ті роки XX ст., коли слово правди намагалися донести до свого народу митці, передусім поети. Вони подавали «приклад гідності з дотриманням моралі й закону – на межі дозволеного» [8, с. 341].